

S. Dziekoński, *Formacja chrześcijańska dziecka w rodzinie w nauczaniu Kościoła*, Wydawnictwo UKSW, Warszawa 2006, ss. 619.

Kościół od początku swojego istnienia powierzył rodzinie formację chrześcijańską dziecka jako jedno z głównych jej zadań. Na rodzinie spoczywał obowiązek wprowadzenia dziecka w życie społeczne, we wspólnotę Kościoła i wszczęcie go w tajemnicę Chrystusa. Od wieku VI praktyka ta wzmocniła się pod wpływem sporów z pelagianizmem, który zaprzeczał istnieniu grzechu pierworodnego. W związku z tą sytuacją coraz powszechniejszy stawał się chrzest małych dzieci.

W czasach średniowiecza główną troską Kościoła była inicjacja chrześcijańska ochrzczonych dzieci. Proces ten dokonywał się w sposób naturalny w środowisku rodzinnym. Rodzina zastąpiła w tej roli katechumenat. Kościół wspomagał rodzinę w tym zadaniu przez odpowiednie dokumenty i kazania niedzielno-święteczne, które miały charakter katechez. Ich głównym tematem była modlitwa *Ojciec nasz*, *Credo* i dzieła miłosierdzia. Oprócz tego, tłumaczono znaczenie chrztu świętego, obrzędów Mszy św. oraz prawd wiary związanych ze świętami kościelnymi. Od XII wieku zakres tematów poszerzył się. Organizowane synody polecały tłumaczenie wiernym czytań mszalnych.

Formację religijną dziecka, oprócz powyższych form, uzupełniała średniowieczna katecheza. Podstawowym medium była *Biblia pauperum*. Ukazywała ona podstawowe wydarzenia z historii zbawienia i poszczególne prawdy wiary. Przeznaczona była dla ludzi, którzy nie umieli czytać i pisać. Drugą formą przekazu nauki chrześcijańskiej był odpowiedni wystrój romańskich i gotyckich świątyń. Innym medium w tym czasie była modlitwa różańcowa. Usłyszane prawdy wiary były medytowane podczas różańca. Do formacji religijnej dziecka przyczyniała się również droga krzyżowa, misteria Męki Pańskiej, jasełka, pielgrzymki, kościelne i rodzinne tradycje i zwyczaje.

Rodzina zachowała swoje pierwsze miejsce w formacji dziecka w wierze także w wieku XVI i XVII. Był to czas, kiedy katecheza nabrała charakteru ludowo-kościelnego. Taką rolę pełniła rodzina do XVIII wieku, kiedy wprowadzono obowiązek szkolny. Państwo przejęło opiekę nad dzieckiem w sposób ustawowy. W nowej sytuacji znalazła się katecheza, która – dotąd uczona przy kościele – została przeniesiona do szkół działających pod kuratelą państwa oraz przekształcona została w nauczanie religii. Przyczyniło się to do dyspensowania parafii od zadań chrześcijańskiego wychowania dziecka. Wkrótce podobna sytuacja zaistniała w rodzinie.

Na formację chrześcijańską dziecka duży wpływ miał industrializm. W epoce, która poprzeczyla to zjawisko, rodzina dość dobrze spełniała swoje zadanie. Można to było zauważyć w sposób szczególnie w rodzinie wiejskiej, gdzie spełniano liczne praktyki religijne: wspólny pacierz, różaniec, modlitwy przy posiłkach, śpiewanie pieśni religijnych, obchodzenie świąt i uroczystości kościelnych. Szczególne znaczenie miały sakramenty. Uroczyste obchodzono chrzty, pierwszą komunię, sakrament małżeństwa, namaszczenie chorych, pogrzeb. Rodzina pielęgnowała zwyczaje i obrzędy religijne. Na tworzenie atmosfery i wychowanie religijne miały wpływ liczne przedmioty kultu. Do nich zaliczano: krzyże, liczne obrazy, figurki, medaliki, gromnice. W miarę edukacji członków rodziny, coraz większą rolę zaczęły odgrywać żywoty świętych. Bardzo często były czytane wspólnie w obecności wszystkich członków rodziny. Całą tę sytuację zakłócił proces industrializacji i urbanizacji. Zmienił się model rodziny. Rodzice zostali zmuszeni do podjęcia pracy, coraz mniej czasu poświęcali dzieciom i ich wychowaniu religijnemu. Wzrastała laicyzacja społeczeń-

stwa. Zmieniały się tradycje i zwyczaje dotyczące wyboru współmałżonka. Pojawił się problem rozwodów. Wszystko to spowodowało rozluźnienie więzów rodzinnych. Konsekwencją było obniżenie poziomu wychowania religijnego dziecka.

Jak reagował Kościół na powyższą sytuację? Autor omawianej publikacji zajął się przedstawieniem chrześcijańskiej formacji dziecka w rodzinie w nauczaniu papieży od XIX wieku aż po czasy współczesne. Analizie zostały poddane wszystkie dokumenty papieskie i kościelne, które ukazały się od pontyfikatu Leona XIII aż do Jana Pawła II. W czasie pontyfikatu Leona XIII ukazał się pierwszy dokument Kościoła w randze encykliki *Arcanum divinae sapientiae* (10 lutego 1880 r.). Encyklika poświęcona była w całości rodzinie. Instytucja ta ukazana została jako miejsce uświęcenia i służby w Kościele. Papież Leon XIII przyczynił się do ponownego zainteresowania się rodziną ze strony Urzędu Nauczycielskiego Kościoła. Dokument ten polemizował z błędnymi koncepcjami małżeństwa. Inny charakter miało nauczanie Jana Pawła II, którego nazwano „pasterzem rodzin”. Wiązało się to z wielkim zainteresowaniem, jakie Papież okazywał tej problematyce. Jednym z ważniejszych wydarzeń jego pontyfikatu było opublikowanie adhortacji *Familiaris consortio*. Dokument papieski ukazywał małżeństwo i rodzinę z perspektywy Soboru Watykańskiego II.

Autor ukazuje nauczanie Magisterium Kościoła nieznanne polskiemu społeczeństwu z powodu braku tłumaczeń na język polski. Do takich dokumentów należą m. in. opracowania *Insegnamenti pontifici*. Dokumentami o szczególnym znaczeniu – w omawianym w recenzowanej publikacji okresie – są: encyklika Leona XIII *Arcanum divinae sapientiae*, encyklika Piusa XI *Casti connubi* oraz encyklika Piusa XI *Divini illius Magistri*. Ostatni dokument bardzo dokładnie precyzował program wychowania i formacji chrześcijańskiej dziecka w środowisku rodzinnym oraz rozwijał jedno z ważniejszych zagadnień, jakim jest wzajemna relacja rodziny z Kościołem, państwem i szkołą. Autor poddał również analizie dokumenty katechetyczne, jakie ukazały się po Soborze Watykańskim II, za pontyfikatów papieża Pawła VI i Jana Pawła II. Wypowiedzi Nauczycielskiego Urzędu Kościoła Autor książki przedstawił według chronologii pontyfikatów. Ułatwia to bez wątpienia śledzenie refleksji Kościoła na temat chrześcijańskiej formacji dziecka w rodzinie, jak również ukazanie różnic, jakie miały miejsce w poszczególnych etapach historii Kościoła.

Całość omawianej problematyki Autor przedstawił w trzech rozdziałach. Rozdział pierwszy został poświęcony rodzinie i jej funkcji wychowawczej. Zagadnienie zostało ukazane w odniesieniu do dwóch źródeł, jakimi są prawo naturalne oraz powołanie chrześcijańskie. Rozdział drugi ukazuje troskę rodziny o prawidłowy rozwój dziecka. Problematyka ta często występowała w nauczaniu Kościoła tak przed *Vaticanum II*, jak i po nim. Rozdział ostatni mówi o pomocy okazywanej dziecku przez środowisko rodzinne w procesie dążenia do wiary dojrzałej.

W kontekście współczesnej dyskusji nad wychowaniem dziecka, rolą rodziny, szkoły, nauczyciela i wychowawcy, zasadną wydaje się idea powrotu do formacji chrześcijańskiej młodego człowieka. Chociaż nauczanie Kościoła nie stanowi gotowych traktatów pedagogicznych, to jednak zawarta w dokumentach myśl wychowawcza może być cennym przyczynkiem do zrozumienia roli rodziny w wychowaniu młodego człowieka. Warto zaznaczyć, że nauczanie to uwzględnia nie tylko kontekst teologiczny, ale również społeczny i kulturowy. Czyni to ze względu na to, że formacja chrześcijańska domaga się integralnego rozwoju dziecka, a mianowicie: fizycznego, psychicznego, intelektualnego, emocjonalnego, moralnego i religijnego. Formacja i wychowanie chrześcijańskie uwzględnia także nauki wspomagające wychowanie dziecka, takie jak: biologia wychowania, psychologia wychowania i socjologia wychowania.

Współczesna rodzina podlega coraz większej dechrystianizacji i laicyzacji. Zauważa się coraz częściej dysfunkcyjność rodziców. Środowisko rodzinne nie realizuje zadań wychowawczych, nie wspominając o chrześcijańskiej formacji dziecka. W takiej perspektywie można wyrazić głęboką nadzieję, że niniejsza publikacja, która przedstawia jasno stanowisko Kościoła na temat wychowania, będzie skuteczną pomocą dla rodziców, katechetów, nauczycieli, wychowawców i wszystkich osób zajmujących się wychowaniem młodego człowieka i jego formacją duchową otwierającą go na wymiar transcendentny.

Podsumowując, należy stwierdzić, że założone przez Autora cele zostały w pełni zrealizowane. Analiza dokumentów Kościoła jest poprawna a wnioski uzasadnione. Całość książki cechuje metodologiczna rzetelność. Na uwagę zasługuje bogata bibliografia, również obcojęzyczna. Należy tylko żywić nadzieję, że objętość publikacji nie zniechęci czytelnika do rzetelnej jej lektury.

Ks. Jan Niewęglowski sdb
UKSW, Warszawa